

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ ทำให้รู้ปัญหาของเกษตรกรอย่างแท้จริง สามารถนำมาจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ตรงกับความต้องการของเกษตรกร ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย สรุปประเด็นได้ดังนี้

- 2.1 ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- 2.2 ความหมายของการมีส่วนร่วม การเรียนรู้
- 2.3 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
- 2.4 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้
- 2.5 ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับแผนการพัฒนาโครงการ
- 2.7 รูปแบบการประเมินโครงการ
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ตำบลห้วยกะปิ เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอเมืองชลบุรี มีพื้นที่ประมาณ 10,937 ไร่ หรือ 17.5 ตารางกิโลเมตร มีระยะทางจากเขตตำบลห้วยกะปิ ถึงอำเภอเมืองชลบุรี เป็นระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตรในอดีตตำบลห้วยกะปิ มีลำห้วยขนาดใหญ่เกิดจากทิวเขาเขียวไหลผ่านตำบลหนองข้างคอกลงสู่อ่าวชลบุรีที่ตำบลห้วยกะปิ ในสมัยโบราณในลำห้วยนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยกุ้งเคย ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบนี้ได้จับกุ้งเคย

มาทำกะปิขายเป็นอาชีพหลัก ห้วยน้ำจืดได้ชื่อว่าห้วยกะปิ ต่อมาชาวบ้านจึงได้นำเอาชื่อลำห้วยนี้ มาตั้งเป็นชื่อตำบล ตำบลนี้จึงได้ชื่อว่าตำบลห้วยกะปิ เป็นต้นมา

2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

อาณาเขตของตำบลห้วยกะปิ มี ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ้านสวนและตำบลหนองข้างคอก อำเภอเมืองชลบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลเหมืองและเทศบาลตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลหนองข้างคอก อำเภอเมืองชลบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองชลบุรี

2.1.2 การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลห้วยกะปิ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 หมู่บ้าน มีพื้นที่ถือครองทั้งหมด 10,937 ไร่ พื้นที่การเกษตร 6,453 ไร่ ครั้วเรือนทั้งหมด 6,319 ครั้วเรือน ครั้วเรือนเกษตรกร ทั้งหมด 507 ครั้วเรือน เฉลี่ยการถือครองที่ดินของประชากรประมาณ 0.71 ไร่/ครั้วเรือน เฉลี่ยการถือครองที่ดินทำการเกษตรประมาณ 12.73 ไร่/ครั้วเรือน

2.1.3 สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศ พื้นที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เป็นที่ราบลุ่มบ้างทางแถบทิศ ตะวันตกตามแนวถนนสุขุมวิท ส่วนทางทิศตะวันออกมีแนวภูเขาเขียวอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และมีผาหินบนเขาพังพาน และเขาพังเสือ

2.1.4 การคมนาคม

ตำบลห้วยกะปิ มีเส้นทางคมนาคมที่ดี ถนนมีทั้งคอนกรีตเสริมเหล็ก แอสฟัลท์ติก คอนกรีตและถนนลูกรัง สภาพถนนอยู่ในสภาพที่ดี ถนนลูกรัง มีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่อบ้าง การเดินทาง ประชาชนส่วนใหญ่ใช้รถยนต์ และรถจักรยานยนต์ส่วนตัวเป็นพาหนะ มีการ ใช้รถจักรยานยนต์รับจ้าง และรถประจำทางเป็นบางส่วน

2.1.5 การจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร

การจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานโดยภาครัฐจะมีลักษณะ รวมศูนย์อำนาจไว้ที่หน่วยงานส่วนกลาง และโครงการไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร อย่างแท้จริง ทำให้การพัฒนาไม่บรรลุผลเท่าที่ควร การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำ แผนพัฒนาโครงการเกษตร เป็นสิ่งสำคัญต่อการแก้ไขปัญห และพัฒนาการเกษตรไปสู่เป้าหมาย เดียวกัน รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ในอนาคต การจัดทำโครงการเกษตรในปีที่ผ่านมา จะใช้วิธีจัดเวทีชุมชนเพื่อให้ทราบถึงปัญหา นำมาสรุป และจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร การจัดทำโครงการเกษตรจะใช้วิธีให้ผู้นำ

เป็นผู้คัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ โดยนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญในการเข้าร่วมทำแผนพัฒนาโครงการเกษตร ทำให้การจัดทำโครงการเกษตรที่ผ่านมามีไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ รัฐบาลต้องสูญเสียงบประมาณในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก การจัดทำโครงการเกษตรส่วนใหญ่เกษตรกรจะถูกจัดให้เป็นผู้รับเทคโนโลยี โดยนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร หรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้บรรยายวิชาการ โดยคาดหวังว่าเกษตรกรจะนำไปปฏิบัติ วิธีการดังกล่าวอาจจะไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรในแต่ละท้องที่ การถ่ายทอดความรู้ทำที่ดำเนินการยังไม่ทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้การปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ และโครงการของรัฐในการช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรยังมีการใช้สารเคมี และปุ๋ยเคมีกันอยู่มาก เช่น โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ เมื่อสิ้นสุดโครงการจะมีเกษตรกรปฏิบัติตามแผนอยู่ประมาณ 5-7 คน ผลจากการประเมินโครงการพบว่าเกษตรกรยังมีการใช้สารเคมีกันอยู่ และมีการตรวจพบสารเคมีอยู่ในผลผลิต (สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองชลบุรี, 2546, หน้า 14)

2.2 ความหมายของการมีส่วนร่วม การเรียนรู้

2.2.1 การมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ไว้มากมาย ขึ้นกับลักษณะงานที่เกี่ยวข้อง และเป้าประสงค์ (Goal) ของงานนั้น ดังนี้

สุริย์ ตันท์ศรีสุโรจน์ (2531, หน้า 45) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่าเป็นการร่วมมือร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะ เป็นของปัจเจกบุคคล หรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่องค์กรต้องการ และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

เดวิดและนิวสตรอม (Davis & Newstrom, 1989, p. 232 อ้างถึงใน เสาวนีย์ เลวลีย์, 2545, หน้า 58) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม หรือเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้มีความสำเร็จ ซึ่งเป็นเป้าหมายของกลุ่มหรือเป็นความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ช่วยเหลือ (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility)

ทวี นาคบุตร (2545, หน้า 88 - 91) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึงการเข้ามาปฏิบัติกิจกรรมในฐานะที่มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันในสถานะที่เท่าเทียมกัน และด้วยความสมัครใจ

ของแต่ละคน การมีส่วนร่วมสำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่มุ่งหวังที่มีผลยั่งยืนส่งเสริมความเป็นมนุษย์และความเสมอภาค การมีส่วนร่วมนั้นเป็นกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตย ความเท่าเทียมกัน การถ่ายทอด และการรับรู้ปัญหาให้กลายเป็นเป้าหมายในการดำเนินการเลือกแก้ปัญหาาร่วมกัน ระดับของการมีส่วนร่วมนั้นขึ้นอยู่กับความเต็มใจจะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น โดยไม่มีการบังคับขู่เข็ญหรือกดดันใดๆ และหากผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่มีสิทธิที่จะควบคุมการดำเนินงานของตนเอง (อยากหยุดหรือลงมือทำเมื่อไรก็ได้) แล้วการกระทำของเขาก็ไม่อาจถือได้ว่ามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น และการมีส่วนร่วมนั้นควรที่บุคคลทุกคนจำได้ปฏิบัติหรือทำกิจกรรมอย่างแข็งขัน และกระตือรือร้น การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพมากคือการร่วมกระทำการตั้งแต่การร่วมคิดวางแผน กำหนดวิธีการทำงาน ลงมือทำงาน และการประเมินผลการทำงาน แต่การเข้าร่วมส่วนใดส่วนหนึ่งก็ถือว่ายังมีประโยชน์

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536, หน้า 76) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน หมายถึง การร่วมคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินการ และกิจกรรมในชุมชน ร่วมวางแผนวางโครงการร่วมปฏิบัติงานในรูปของการเสียดละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และร่วมติดตามผลงาน บำรุงรักษาสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน ทั้งนี้ การแสดงออกในการมีส่วนร่วมอาจเป็นการแสดงออกของบุคคลโดยตรง โดยผ่านองค์กรประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เอง

ประยูร ศรีประสาธน์ และคนอื่นๆ (2541, หน้า 3) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดและบริหารการศึกษาว่า หมายถึง การเปิดโอกาส หรือจัดให้ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการของหน่วยงาน หรือเข้าร่วมในการดำเนินงานกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยงานหรือเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อการดำเนินงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดหรือบริหารการศึกษาในระดับกระทรวง ทบวง กรม จังหวัด อำเภอ และสถานศึกษา

เสาวนีย์ เลวลีย์ (2545, หน้า 58) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในทางการศึกษาไว้ว่า หมายถึง การที่องค์ประกอบต่างๆ ทั้งครู ผู้เรียนผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน และสมาชิกชุมชนมาร่วมดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการมีลักษณะกระบวนการ (Process) ที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ

เมื่อประมวลความหมายของการมีส่วนร่วม จากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการ สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนภาครัฐ เอกชน หรือชุมชน เข้ามาร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมประเมินผล อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดในฐานะที่มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน ในสถานะที่เท่าเทียมกันและด้วยความสมัครใจของทุกฝ่าย เพื่อให้กิจกรรมนั้นบรรลุผลสำเร็จ

2.2.2 การเรียนรู้

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักการศึกษา หลายท่านได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน (2526, หน้า 11) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนรู้ปรับตัวเองเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงนี้ครอบคลุมถึงระบบการทำงานต่างๆ ของร่างกาย รวมทั้งด้านอารมณ์ ทักษะ และ การปรับตัวด้านสังคม

โรเจอร์ (Rogers, 1996, p. 22 อ้างถึงใน พรทิพย์ อุดมสิน และคนอื่นๆ, 2542, หน้า 62) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ ทั้งนี้โดยขึ้นอยู่กับความสามารถในการจำได้ ซึ่งการเรียนรู้ในความหมายของการเปลี่ยนแปลงนั้น สามารถพิจารณาได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเป็นไปโดยอัตโนมัติ ในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ตามอชชาสัย หรือการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นไปโดยที่ผู้เรียนอาจไม่ได้ตั้งใจ
2. เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยตั้งใจ และต้องใช้ความพยายาม นั่นก็คือต้องมีการวางแผนในการเรียน การกำหนดขั้นตอนในการเรียนรู้และผู้เรียนจะมีความรอบรู้เชี่ยวชาญหลังจากได้เรียนแล้ว

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในการเรียนที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 ลักษณะ จะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างถาวรด้วย

ศิริชัย กาญจนวาสี (2534, หน้า 23) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้รวมความถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายนอกที่สังเกตเห็นได้ และการเปลี่ยนแปลงภายในที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วอาจแสดงให้ปรากฏออกมาเป็นการกระทำหรืออาจไม่แสดงออกมาให้เห็นก็ได้

สุชา จันท์ธอม (2536, หน้า 23) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่อินทรีย์ตอบสนองกับสิ่งเร้าและปรับปรุงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2541, หน้า 18) กล่าวว่า การเรียนรู้มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมทั้งการศึกษา และการฝึกอบรม เนื่องจากมนุษย์เป็นเวไนยบุคคลตามนัยของพระพุทธศาสนา

หมายความว่า มนุษย์มีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ และเป็นผู้ที่รับการศึกษาและฝึกอบรมให้พัฒนาขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง มนุษย์สามารถเรียนรู้ด้วยตัวเองเพื่อมีชีวิตรอดส่วนหนึ่ง และเรียนรู้ได้โดยกระบวนการศึกษาและการฝึกอบรมอีกส่วนหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรของบุคคลอันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และเรียนรู้โดยกระบวนการศึกษาและฝึกอบรม คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวดกวดขัน หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไขและสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้นผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอนรวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน

2.3 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม มีผู้ศึกษาและนำเสนอไว้มากมาย เพราะการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการพัฒนางานทุกสาขารวมถึงการพัฒนาชุมชน และสังคมของประเทศหรือของโลก ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

2.3.1 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980, p. 223 อ้างถึงใน เสาวนีย์ เลวลีย์, 2545, หน้า 61) ได้จำแนกขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้นประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงการดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงาน และประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็น (View) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) จะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2537, หน้า 73-74) ซึ่งให้เห็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งเรียกว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่สำคัญ 6 แบบ คือการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน หรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทางการดำเนินการให้บรรลุในการแก้ปัญหา หรือบรรลุเป้าหมาย การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2529, หน้า 25 อ้างถึงในวิริยา ตุลยสุข, 2535, หน้า 85) สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2541, หน้า 96) ได้ศึกษาถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งได้แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมคิด คือ ร่วมในการประชุมปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ
2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มเสนอจะต้องนำมาพิจารณาและตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมที่เหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการ

3. การมีส่วนร่วมปฏิบัติ คือ การเข้าร่วมจัดโครงการตามแผนที่วางไว้ให้ลุล่วงไป
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คือ ร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้จากการจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่ได้วางแผนปฏิบัติไว้
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ การเข้าร่วมประเมินผลการทำงานของสมาชิกและของกลุ่มเพื่อทราบปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงให้ประสบความสำเร็จให้ดียิ่งขึ้น

2.3.2 ระดับการมีส่วนร่วม

องค์การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในเอเชีย (Participatory Research in Asia หรือ PRIA) เป็นผู้ริเริ่มการทำงานแบบมีส่วนร่วม และได้นำเสนอรูปแบบของการจัดระดับการมีส่วนร่วมของสหกรณ์หมู่บ้านในอเมริกากลางและอเมริกาใต้ ในการประชุมเรื่องการจัดหมู่บ้าน สหกรณ์ในอเมริกาใต้ (Verhagen, 1985 , pp. 55-70) ได้เสนอระดับและรูปแบบ ประเภทการฝึกอบรม และเป้าหมายของการมีส่วนร่วมดังนี้

ตาราง 1 ระดับ รูปแบบ ประเภทของการฝึกอบรม และเป้าหมายของการมีส่วนร่วม

ระดับ	รูปแบบ	ประเภทของการฝึกอบรม	เป้าหมาย
การรับรู้ร่วมกัน จะรับหรือไม่รับ	การพบปะกันอย่างไม่เป็นทางการ	การให้ข้อมูลทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับลักษณะของโครงการ	ข้อตกลงร่วมกัน
การใช้แรงงาน(การร่วมมือกันในงานก่อสร้างต่าง ๆ)	การจัดกลุ่มคณะทำงาน มีผู้นำกลุ่ม	การฝึกอบรมในทักษะเฉพาะอย่าง	ลดราคา ค่าใช้จ่าย
การตัดสินใจ (รับรองทิศทางของโครงการ/การดำเนินงานและออกแบบการวางแผน)	การพบปะกันอย่างเป็นทางการมีผู้นำ และการพบปะเป็นคราว ๆ ของผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย	การฝึกอบรมเกี่ยวกับข้อมูลบางอย่างเป็นการเฉพาะ	การใช้รับทางประชาธิปไตยและการทดลองกำหนดเป้าหมายของตนเอง
การควบคุมกระบวนการ (การแบ่งปัน ทรัพยากร การเสี่ยง และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยผู้ร่วมกิจกรรมทั้งหมด)	รูปแบบทางมวลชนขององค์กร การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งหมด การพบปะกันบ่อย ๆ และการมอบหมายงาน	การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับข่าวสาร ข้อมูลและการศึกษาด้วยตนเองในเรื่องต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะ	การทำให้ชุมชนมีอำนาจ (ในการตัดสินใจและดำเนินการต่าง ๆ ด้วยตนเอง)

(ที่มา: Verhagen, 1985 , pp. 55-70)

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศนอ.) ซึ่งมีประวัติอันยาวนาน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับตามบริบทที่เหมาะสมกับประเทศไทย คือ

1. ระดับเป็นผู้ใช้ประโยชน์ เป็นการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ด้วยการรับประโยชน์เพียงอย่างเดียว ถือว่าเป็นระดับต่ำสุดของการมีส่วนร่วม หน่วยงานราชการไทย มักมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับนี้ และที่กึกก้องว่าทั้งหมดนี้ คือ การมีส่วนร่วม
2. ระดับเป็นผู้ให้ความร่วมมือ ระดับนี้ประชาชน หรือหน่วยงานอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยการให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ เท่าที่จะให้ได้ หน่วยงานต่าง ๆ มักมีส่วนร่วมกับประชาชน หรือระหว่างกันและกันในระดับนี้ และเข้าใจว่านี่คือเนื้อหาทั้งหมดของการมีส่วนร่วม
3. ระดับเป็นผู้ตัดสินใจ ระดับนี้ซึ่งถือว่าเป็นระดับสูงสุด ประชาชนจะเป็นผู้ศึกษาสถานการณ์และตัดสินใจที่จะดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่การวางแผนการดำเนินงานการประเมิน และการแบ่งปันผลประโยชน์ นักพัฒนาอาจเป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำ หรือหุ้นส่วนในฐานะที่เท่าเทียมกัน (ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2537, หน้า 4)

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2544, หน้า 26) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 7 ระดับ คือ

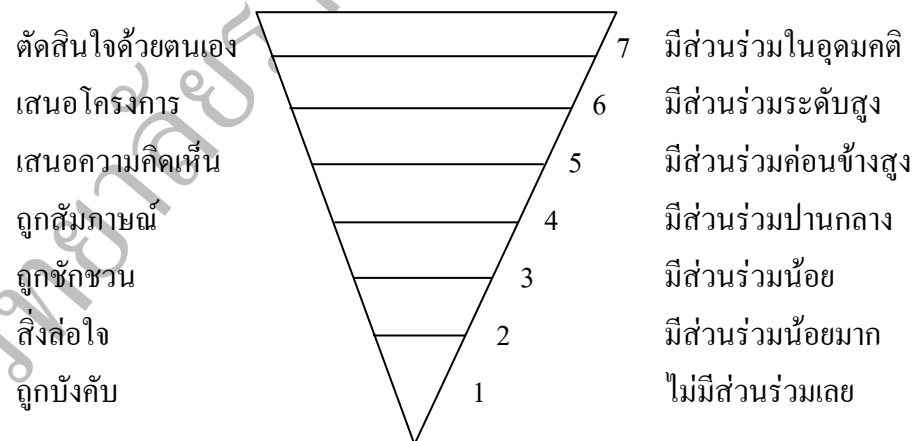
1. ระดับ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย เป็นลักษณะที่ทางหน่วยงานของรัฐเข้าไปดำเนินการให้ประชาชนทั้งหมด หรือบางครั้งบังคับประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม โดยไม่มีทางเลือกเลยได้ เพราะประชาชนเกรงความผิดที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งเกรงว่าจะต้องสูญเสียผลประโยชน์บางประการ เช่น การถูกปรับการถูกเพ่งเล็งจากทางราชการและถ้าหลีกเลี่ยงได้ประชาชนจะไม่เข้ามามีส่วนร่วม
2. ระดับ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะมีสิ่งล่อใจ หรือผลประโยชน์บางประการที่จะได้รับ เช่น ได้รับเงินตอบแทนจากการใช้แรงงาน ได้มีโอกาสไปทัศนศึกษาออกสถานที่ การได้มีชื่อเสียง ฯลฯ แต่ตัวประชาชนเองมิได้มีความเลื่อมใสต่อกิจกรรม ดังนั้น เมื่อไรก็ตามที่ประชาชนเห็นว่าตนเองไม่ได้รับประโยชน์เพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ก็จะไม่เข้ามามีส่วนร่วม
3. ระดับ 3 มีส่วนร่วมน้อย ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกชักจูงใจโดยโฆษณาประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นเห็นถึงผลดี และผลประโยชน์ที่จะได้รับซึ่งไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของประชาชนท้องถิ่น และประชาชนมิได้มีส่วนเสนอความเห็นใดๆ ทั้งสิ้น ถ้าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะได้รับผลประโยชน์อาจให้ความร่วมมือต่อไป
4. ระดับ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ทางราชการจะทำการสอบถามประชาชน ถึงความต้องการของท้องถิ่นและสภาพข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ แล้วทางราชการจะนำข้อมูลที่ได้เหล่านี้

ไปทำการกำหนดแผนงานเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม ซึ่งแผนงานที่กำหนดขึ้นนี้บางครั้งอาจไม่ตรงตามความประสงค์ของประชาชนได้

5. ระดับ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ทางราชการจะมีการยอมรับให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างสูงโดยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ รวมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหาคความประสงค์ของประชาชน แต่การตัดสินใจในการกำหนดแผนงานจริงๆ ยังขึ้นอยู่กับอำนาจและหน้าที่ของทางราชการ

6. ระดับ 6 มีส่วนร่วมสูง ทางราชการจะเปิดโอกาสอย่างมากให้ประชาชนแสดงข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากประชาชนโดยใกล้ชิด การดำเนินการขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของประชาชนเองว่าจะแก้ไขปัญหามุมชนอย่างไร

7. มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนในท้องถิ่นจะร่วมมือดำเนินการด้วยตนเอง โดยตลอดนับตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งสิ้นสุดการดำเนินการ เป็นการอาศัยพื้นฐานความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเอง จึงได้รับการร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี ทางราชการอาจเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของการช่วยเหลือ หรือสนับสนุนสิ่งที่เกินความสามารถของประชาชนนั้นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ สามารถแสดงเป็นรูปภาพ ดังนี้

ภาพ 2 การมีส่วนร่วมในอุดมคติ

(ที่มา : เบนจามาศ อยู่ประเสริฐ, 2544, หน้า 26)

2.3.3 วิธีการวัดการมีส่วนร่วม

อนงค์ พัฒนจักร (2535, หน้า 12) ได้แบ่งวิธีการวัดการมีส่วนร่วมได้เป็น 4 แบบ คือ

- 1) วัดตามประเภทของขั้นตอนการมีส่วนร่วม ในขั้นตอนเริ่มการพัฒนา การค้นหาปัญหาและสาเหตุ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการดำเนินการ ขั้นตอนรับผลประโยชน์ และขั้นตอนประเมินผล
- 2) วัดตามลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็นระดับการตัดสินใจ ระดับความร่วมมือ และระดับการใช้ประโยชน์
- 3) จำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม ซึ่งแบ่งได้ 3 ประเภท คือ บุคคล ในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐ และเจ้าหน้าที่ต่างประเทศ
- 4) จำแนกตามรูปแบบการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็นการมีส่วนร่วมทางตรง และการมีส่วนร่วมทางอ้อม

2.3.4 เครื่องชี้วัดการมีส่วนร่วม

แชปปีน (Chapin 1977, pp. 215-217) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชนทางสังคม โดยได้กำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กร ดังนี้

- 1) การมีความสนใจในกิจกรรมและการเข้าร่วมประชุม
- 2) การให้การสนับสนุนช่วยเหลือ
- 3) การเป็นสมาชิกและกรรมการ
- 4) การเป็นเจ้าหน้าที่

ทั้งนี้จะดูลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การบริจาคเงินทองวัสดุสิ่งของ การเสียสละเวลา แรงงานการเป็นสมาชิกของคณะกรรมการ และเป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมนั้นโดยตรง

2.3.5 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

- 1) ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

บิดเดลและโทมัส (Biddle & Thomas, 1996, p. 96 อ้างถึงใน พรารมภ์ ยานะวิมุติ, 2541, หน้า 12) กล่าวว่า ระบบสังคมหนึ่งๆ ประกอบด้วยข่ายของตำแหน่งต่างๆ ที่สัมพันธ์โดยบุคคลอยู่ในตำแหน่งนั้น จะมีบทบาทแตกต่างกัน ข่ายสังคมส่วนบุคคลประกอบด้วยบทบาทต่างๆ ที่กระทำ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของแต่ละบุคคล รวมทั้งกฎระเบียบ สังคม และวัฒนธรรมที่แต่ละสังคมได้กำหนดไว้โดยที่ในแต่ละบทบาทบุคคลเผชิญกับความคาดหวังต่างๆ

ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมที่จะต้องแสดงออก ความคาดหวังเหล่านี้จะกำหนดจากปทัสถานทางสังคม กลุ่มบุคคล หรือชนชั้นทางสังคม ดังนั้นพฤติกรรมของบุคคลจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจสังคมเพียงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับความคาดหวังของบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ในข่ายสังคมของเขาอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ตามบุคคลไม่เพียงแต่จะพยายามแก้ปัญหา และปรับตัวให้เข้ากับความคาดหวังทางสังคมต่างๆ เท่านั้น หากยังริเริ่มสร้างสรรค์ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ให้เขามีกับบุคคลอื่นได้อีกด้วย กล่าวคือ บุคคลจะกระทำการใดๆ ไม่เพียงแต่เพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังทางสังคมในแต่ละสถานการณ์เท่านั้น แต่ยังทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวอีกด้วย

จากทฤษฎีบทบาท พอสรุปได้ว่ามนุษย์ทุกคนมีบทบาทที่แตกต่างกันทั้งนี้ เนื่องจากหน้าที่ ตำแหน่ง สภาพทางเศรษฐกิจและความคาดหวังของบุคคลอื่นๆ ทฤษฎีบทบาทนี้สนับสนุนบทบาททางสังคมและรายได้ ซึ่งเป็นตัวแปรที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา

2) ทฤษฎีเจตคติ (Attitude Theory)

คำว่า “เจตคติ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Attitude” มาจากคำว่า Aptus ในภาษาละติน บางท่านอาจใช้คำว่า “ทัศนคติ” หรือ “ท่าที” แต่ในที่นี้ขอใช้คำว่า “เจตคติ”

องค์ประกอบของเจตคติ

แม้จะมีผู้ให้ความหมายของเจตคติแตกต่างกันมากมาย แต่ก็มีแนวความคิดสอดคล้องกันว่าเจตคติประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2526, หน้า 3)

(1) องค์ประกอบทางด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Component) เป็นองค์ประกอบในด้านความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าต่างๆ ทั้งทางด้านดีหรือไม่ดี หรือเป็นความเชื่อต่อความรู้ต่างๆ ซึ่งช่วยในการประเมินค่าและสรุปผลที่มีต่อสิ่งเร้าต่างๆ

(2) องค์ประกอบด้านท่าทีความรู้สึก (Affective Component) เป็นองค์ประกอบทางด้านความรู้สึกหรืออารมณ์ ที่สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลได้ประเมินผลต่อสิ่งเร้านั้นๆ แล้วว่าพอใจหรือไม่พอใจ ต้องการหรือไม่ต้องการ ดีหรือเลว เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

(3) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavioral Component) เป็นองค์ประกอบที่มีแนวโน้มของบุคคลที่จะประพฤติหรือปฏิบัติตอบสนองต่อสิ่งเร้าในทิศทางที่จะสนับสนุนหรือต่อต้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดหรือความรู้สึกของบุคคลที่ได้รับจากการประเมินผล

ความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติกับพฤติกรรม

นักจิตวิทยาสังคม ได้หันมาศึกษาว่าเมื่อคนเรากระทำพฤติกรรมใดเขาจะมีเจตคติสอดคล้องไปกับการกระทำของเขาหรือไม่ คำถามนี้เท่ากับว่าถ้าเรารู้พฤติกรรมของบุคคลเราก็

ย่อมจะรู้เจตคติของเขาด้วย เกี่ยวกับการจัดการโรงงาน ผลปรากฏว่าบุคคลที่ได้แสดงพฤติกรรมไปตามบทบาทที่ตนได้รับจะเปลี่ยนเจตคติของตนไปตามพฤติกรรมที่เข้าไป

นอกจากนี้เจตคดียังเป็นสาเหตุและเป็นผลของพฤติกรรมด้วยจะเห็นได้จากเวลาที่บุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคิดความต้องการของเขาจะได้รับประสบการณ์ที่ทำให้เขาเกิดความคิดความรู้สึกบางอย่างต่อการกระทำนั้น (สงวนศรี วิรัชชัย, 2527, หน้า 63)

จากทฤษฎีเจตคติ พอสรุปได้ว่าเจตคติเป็นนามธรรมที่ใช้แทนกลุ่มของการกระทำหรือพฤติกรรมหลายอย่าง เจตคติเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้านการปฏิบัติ เป็นเรื่องของจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่ส่งผลให้แสดงพฤติกรรมออกมาทั้ง ในทางบวกและทางลบ ซึ่งผู้วิจัยได้นำทฤษฎีเจตคตินี้มาสนับสนุนปัจจัยเจตคติที่มีต่อการทำการเกษตร การปลูกผักปลอดสารพิษ และเจตคติต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

3) ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory)

กระบวนการเรียนการสอน มีลักษณะเป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งซึ่งอาศัยการรับรู้นำไปสู่การสื่อความหมาย ไม่ว่าจะการสื่อสารจะมีความยากง่าย หรือซับซ้อนเพียงใด ลำดับการสื่อสารจะคล้ายๆ กัน

โรเจอร์ และฟรอยด์ (Roger & Floyd, 1971, p. 45) กล่าวว่า การยอมรับสิ่งใหม่ๆ ขึ้นอยู่กับกระบวนการติดต่อสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วยแหล่งกำเนิดสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร สำหรับช่องทางสื่อสาร ได้แก่ ช่องสื่อสารระหว่างบุคคล (Inter Person Channel) เป็นการติดต่อเพื่อถ่ายทอดข่าวสาร ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารและช่องสื่อสารมวลชน เป็นการถ่ายทอดข่าวสารโดยการผ่านสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น โรเจอร์ ยังได้กล่าวอีกว่า สื่อมวลชนมีความสำคัญในแง่ของการเพิ่มความรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลได้

ความมุ่งหมายของการสื่อสารย่อมต้องการความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับ เป็นพื้นฐานนอกเหนือไปจากนั้นยังต้องการผลการปฏิบัติของผู้รับตามที่ต้องการ และการปรับปรุงปฏิกริยาของผู้รับ เพื่อปรับปรุงระบบการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพต่อไปดังนั้นการเสนอข้อความรู้ต่างๆ ให้ผู้เรียนย่อมต้องการผลคู่เคียงกันกับการสื่อสาร

ในการใช้สื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจระบบการสื่อสาร แหล่งสื่อหรือวัสดุ วิธีการที่เหมาะสมภายในขอบเขตของสื่อ สภาพของผู้สอนและผู้เรียน รวมทั้งปัจจัยพื้นฐานต่างๆ และสิ่งแทรกซ้อนเป็นการปฏิบัติที่มุ่งให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ

การศึกษาครั้งนี้ จึงได้นำเรื่องการสื่อสาร นำเอาความถี่ของการได้รับข่าวสารของเกษตรกร การใช้สื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการเกษตร เป็นปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในเรื่องการเรียนรู้ของเกษตรกร

2.4 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์จากประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นตลอดทุกช่วงอายุที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ แต่ในช่วงของมนุษย์จะมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปตามวัยและสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด และเพื่อเลือกวิถีทางการดำรงชีวิต กล่าวโดยสรุป “มนุษย์ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต” (สุมน อมรวิวัฒน์, 2541, หน้า 112)

2.4.1 ประเภทและระดับการเรียนรู้

บลูม และคนอื่นๆ (Bloom, et al., 1986 p 7 อ้างถึงในศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 79) ได้จัดประเภทของการเรียนรู้ ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

พุทธิพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านความคิด สติปัญญา

เจตพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก

ทักษะพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติ

โดยแต่ละด้านจะมีระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1) พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เป็นการเรียนรู้ด้านความรู้ ความคิด ซึ่งเกี่ยวกับความสามารถของสติปัญญา เช่น ความจำ ความคิด การเลือกวิธีแก้ปัญหา การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การคิดรูปแบบการตัดสินใจค่าของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยย่อมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยและทักษะพิสัย

ศิริชัย กาญจนวาสี (2534, หน้า 79) ได้ศึกษาวิจัยการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ความคิดของมนุษย์พบว่า โครงสร้างของพุทธิพิสัยประกอบด้วยความสามารถทางสติปัญญาจากง่ายสู่สิ่งที่ซับซ้อน และจากรูปธรรมสู่นามธรรม ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 6 ระดับ ดังนี้

(1) ความรู้ความจำ (Knowledge) ความสามารถในการจดจำหรือระลึกถึงสิ่งของเรื่องราวกระบวนการ หรือหลักการต่างๆ ตามเนื้อหาที่ได้เรียนหรือได้มีประสบการณ์ไปแล้ว

(2) ความเข้าใจ (Comprehension) ความสามารถในการแปลความหมายตีความหมาย หรือขยายความ ข่าวสาร แนวคิดในรูปแบบอื่น สรุปความด้วยคำพูดตนเอง หรือสรุปแนวโน้มจากข่าวสารที่ได้

(3) การนำไปใช้ (Application) ความสามารถในการเลือกใช้กฎ หลักการ หรือ กระบวนการที่เหมาะสมสำหรับการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ใหม่

(4) การวิเคราะห์ (Analysis) ความสามารถในการแยกแยะส่วนประกอบ ความสัมพันธ์ หรือหลักการ แยกออกจากกันเป็นส่วนประกอบย่อยๆ จนเห็นลำดับชั้นของ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบย่อยๆ อย่างชัดเจน

(5) การสังเคราะห์ (Synthesis) ความสามารถในการจัดการรวมส่วนประกอบย่อยๆ ข้อความแผนงาน หรือหลักการรวมเข้าด้วยกันเป็นรูปแบบ โครงสร้าง หรือ แนวคิดใหม่ ที่มี ความหมายหรือความสำคัญแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

(6) การประเมินค่า (Evaluation) ความสามารถในการตัดสินคุณค่าของ สิ่งของ กระบวนการ ผลผลิต หรือแนวคิด โดยใช้หลักการแห่งเหตุผลภายใต้หรือพัฒนาเกณฑ์มาตรฐาน จากภายนอก

2) เจตพิสัย (Affective Domain) เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ความรู้สึกซึ่งเกี่ยวกับ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม เจตคติ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ ทางด้านพุทธิพิสัย และทักษะพิสัย แบ่งระดับการเรียนรู้จากระดับต่ำจนถึงระดับสูงไว้ 5 ระดับ ซึ่งการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นจะต้องอาศัยพื้นฐานระดับการเรียนรู้ที่ต่ำกว่า ดังต่อไปนี้

(1) การรับรู้หรือการเอาใจใส่ต่อสิ่งเร้า (Receiving of Attending) การที่บุคคลถูก กระตุ้นให้รับรู้ต่อสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์บางอย่างที่อยู่รอบตัวทำให้เกิดความตระหนักความตั้งใจ ที่จะรับรู้และให้ความสนใจต่อสิ่งเร้านั้น

(2) การตอบสนอง (Responding) เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าจนเกิด ความสนใจอย่างเต็มที่ บุคคลจึงยอมหรือเต็มใจที่จะตอบสนองและสร้างความพึงพอใจจากการ ตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น

(3) การเห็นคุณค่า (Valuing) การที่บุคคลมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าสำหรับตน แสดงความชอบสิ่งนั้นมากกว่าสิ่งอื่น และสร้างความผูกพันที่จะอุทิศตนเพื่อค่านิยมนั้น

(4) การจัดระบบค่านิยม (Organization) เมื่อบุคคลยอมรับและเห็นคุณค่าของ ค่านิยมนั้นแล้ว บุคคลก็จะรวบรวมค่านิยมต่างๆ ที่สัมพันธ์กันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน อาจทำ การเปรียบเทียบจัดลำดับความสำคัญของค่านิยมพร้อมทั้งกำหนดแนวทางของพฤติกรรม หรือการ แสดงออก

(5) การแสดงลักษณะตามค่านิยม (Characterization) การที่บุคคลนำระบบค่านิยม ที่สร้างขึ้นมาผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพและปรัชญาชีวิต ค่านิยมนั้นจึงเป็นแรงขับ ภายในที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงออกทางพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น

3) ทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) เป็นการเรียนรู้ด้านทักษะการปฏิบัติซึ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกาย การประสานงานของการใช้อวัยวะต่าง ๆ เช่น การเขียน การอ่าน การพูด การวาดภาพ การว่ายน้ำ การเล่นฟุตบอล เป็นต้น การเรียนรู้ด้านทักษะพิสัยย่อมส่งผลต่อการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยเช่นเดียวกัน

ทักษะพิสัยเป็นทักษะทางร่างกายเกี่ยวกับการประสานงานของประสาท สมอง และ กล้ามเนื้อ ซึ่งเน้นความคล่องแคล่ว รวดเร็ว ถูกต้อง และชำนาญ ตามความเป็นจริงแล้วทักษะรวมอยู่ในการเรียนรู้ทุกอย่าง สำหรับการจำแนกกระตบการเรียนรู้ทางด้านทักษะการปฏิบัติ ได้จำแนกพัฒนาการทางลักษณะการปฏิบัติไว้อย่างเป็นทางการลำดับชั้น จากระดับง่ายจนถึงระดับซับซ้อน โดยจำแนกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

(1) การรับรู้ของระบบประสาทและกล้ามเนื้อ (Perception) การใช้ระบบประสาท ทั้งห้า ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนัง ในการรับรู้และแปลความหมายสิ่งเร้าที่ประสบ จัดนำมาสัมพันธ์กันเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ

(2) ความพร้อมที่จะปฏิบัติ (Set) การเตรียมพร้อมทางด้านสมอง อารมณ์ และ ร่างกายที่จะปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ

(3) การปฏิบัติตามข้อแนะนำ (Guided Response) การลงมือปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการเลียนแบบ และการลองถูกลองผิด

(4) การปฏิบัติจนเป็นนิสัย (Mechanism) ปฏิบัติการตามลำดับชั้นได้อย่างต่อเนื่องด้วยความมั่นใจจนเกิดความเคยชินติดเป็นนิสัย

(5) การปฏิบัติที่สลับซับซ้อน (Complex Overt Response) ปฏิบัติกิจกรรมที่สลับซับซ้อนขึ้น โดยไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก และกระทำได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ

(6) การปรับเปลี่ยนปฏิบัติการ (Adaptation) ปรับเปลี่ยนหรือพลิกแพลงปฏิบัติการให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม

(7) การสร้างปฏิบัติการใหม่ (Origination) การสร้างปฏิบัติการใหม่ขึ้นมาด้วยตนเอง โดยอาศัยการปรับปรุงปฏิบัติการเก่าที่เคยทำมา

การเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านตามแนวทางของบลูม และคนอื่นๆ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและสามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมซึ่งกันและกันได้สามารถทำให้เกิดลักษณะของ การเรียนรู้ที่สมบูรณ์

2.4.2 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้มีทั้งที่มนุษย์เรียนรู้เองโดยธรรมชาติ และเรียนรู้จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้โดยการศึกษาและฝึกอบรม กระบวนการเรียนรู้ทั้งสองระบบมีความแตกต่างกันอย่างมาก

(ลีสาทรณ์ นาครทรรพ, 2538, หน้า 38-48) ได้สังเคราะห์ความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้ของชุมชนในสังคมกับการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน โดยเสนอเป็นตารางเปรียบเทียบไว้ดังนี้

ตาราง 2 เปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน

	ระบบโรงเรียน	ระบบการเรียนรู้ของชุมชน
องค์กร	- โรงเรียน	- องค์กรชุมชน
กลุ่มเป้าหมาย	- นักเรียน	- คนในชุมชนทั้งเด็ก – ผู้ใหญ่
ผู้สอน	- ครู	- วิทยากรท้องถิ่น ปราชญ์ ชาวบ้าน
วิธีการจัดการเรียนการสอน	- มีชั้นเรียน	- ไม่มีชั้นเรียน
การสอน	- เอาเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นตัวตั้ง	- เอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง
การวัดผล	- มีการสอบ	- ไม่มีการสอบ วัดผลด้วยตัวเองว่าสามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
ระยะเวลา	- มีระยะเวลาเรียนจบหลักสูตรแน่นอน	- ไม่มีระยะเวลาแน่นอนการเรียนรู้อาจไม่สิ้นสุด

(ที่มา: ลีสาทรณ์ นาครทรรพ , 2538, หน้า 8)

นอกจากนี้ เกษม วัฒนชัย (2545 , หน้า 12) ได้สรุปเรื่องกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดจากการรับการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ความเชื่อศรัทธา เจตคติ ค่านิยม ทักษะการงาน ทักษะชีวิต และการครองตน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้สึนึกคิด และพฤติกรรมของผู้เรียน ตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เกิดกับผู้เรียน และโดยผู้เรียนเท่านั้น

ในส่วนของรูปแบบการเรียนรู้ เกษม วัฒนชัย (2545, หน้า 21-24) ได้เสนอรูปแบบการเรียนรู้ไว้ 14 แบบ ได้แก่

- 1) การบรรยาย (Lecture) โดยครูผู้สอน
- 2) วิทยากรรับเชิญ (Invited Speaker) ให้ความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน ในความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือความชำนาญในฐานะผู้รับผิดชอบ หรือผู้ประกอบการ
- 3) ทีมผู้สอน (Team Teaching) ประกอบด้วยผู้สอนที่หลากหลายความคิดเห็น หรือหลากหลายความเชี่ยวชาญ เพื่อเสนอความรู้ที่ประสานกว้าง
- 4) นักเรียนเป็นผู้สอน (Peer Teaching) มีรูปแบบการจัดหลากหลาย เช่น

- (1) แบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อย ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากกันและกันในรูปแบบของกลุ่ม
 ดิวเพื่อน กลุ่มสัมมนา กลุ่มอภิปราย
- (2) ชมรมสนใจพิเศษเฉพาะเรื่อง
- (3) นักเรียนรุ่นพี่เป็นพี่เลี้ยงนักเรียนรุ่นน้อง
- 5) การระดมสมอง (Brain Storming) เป็นการแสดงความคิดหลากหลายและเสรี
 โดยผู้เรียน เช่น เพื่อหาวิธีแก้ปัญหาแล้วจึงหาข้อสรุปร่วม
- 6) อภิปรายกลุ่มย่อย (Small Group Discussion) เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็น
 โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมมากที่สุดในหัวข้อที่กำหนด
- 7) การอภิปรายโดยกลุ่มวิทยากร (Panel Discussion) การนำเอาวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ
 ด้านต่าง ๆ มาร่วมอภิปรายในหัวข้อเดียวกัน โดยมีผู้นำอภิปรายเป็นผู้นำการประชุม
- 8) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การประชุมเชิงปฏิบัติการต้องกำหนด
 วัตถุประสงค์ของการจัดว่าจะให้ปฏิบัติการเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้สำเร็จตามเป้าหมาย เริ่มโดยการเชิญ
 วิทยากรกลุ่มเล็กมาให้ความรู้แก่ผู้เข้าประชุม เพื่อเป็นการนำแล้วจึงแบ่งกลุ่มผู้เข้าประชุมเป็นกลุ่ม
 ย่อยๆเพื่อฝึกปฏิบัติการ โดยมีวิทยากรประจำกลุ่มคอยให้ความเห็นหรือวิจารณ์ หรือชี้แนะจนกลุ่ม
 สามารถปฏิบัติแล้วเสร็จตามเป้าหมาย
- 9) การสัมมนา (Seminar) เพื่อให้กลุ่มผู้เรียนขนาดเล็กได้ศึกษาลงลึกเฉพาะเรื่อง
 โดยการค้นคว้าจากเอกสารตำราหรือการวิจัย
- 10) การจำลองแบบและการเล่นเกม (Simulation and Games) เพื่อสร้างเรื่องหรือ
 สร้างสถานการณ์จำลอง เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงประเด็นหรือปัญหา
- 11) การสาธิต (Demonstration) เพื่อแสดงกระบวนการ แสดงการปรากฏจริงหรือ
 สร้างความเข้าใจจากหุ่นจำลอง
- 12) กรณีศึกษา (Case Study) เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนจากกรณีเกิดขึ้นจริง ในการ
 ประกอบการ อาจเน้นที่เหตุการณ์ ประเด็นหลักของกรณี ประวัติ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็ได้
 ใช้กรณีศึกษาเพื่อการสอนสาระของความรู้ สอนเทคนิควิธี สอนการตัดสินใจ สอนการแก้ปัญหา
 สอนเจตคติและระบบคุณค่าคุณธรรมก็ได้
- 13) โครงการงาน (Project Work) มีการเตรียมโครงสร้างและรูปแบบของสาระ การ
 เรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาในโลกแห่งความเป็นจริงทำให้กระบวนการเรียนรู้มาจากประสบการณ์จริง
 มีความหมาย มีเป้าหมายให้แรงกระตุ้นและสร้างความกระตือรือร้นได้เป็นอย่างดี
- 14) การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ (On-Site Classes) นำนักเรียน
 ไปศึกษานอกสถานที่ เช่น พิพิธภัณฑ์ หอสมุด หอดูดาว สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน

แหล่งท่องเที่ยว แหล่งโบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ และ ศาสนสถานอื่น ๆ สถานประกอบการ โรงงาน ฯลฯ

2.4.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ นั้น มีนักปราชญ์ นักคิดทั้งหลายได้นำเสนอไว้อย่างมากมาย แต่จะนำเสนอเฉพาะที่เกี่ยวข้องโดยตรง ดังนี้

1) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

สิริชัย กาญจนวาสิ (2534, หน้า 52-65) ได้รวบรวมสาระสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม โดยกลุ่มนักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียงได้แก่ แบนดูรา รอสและเมนลอฟ (Bandura Ross & Menlove) ไว้ดังนี้

(1) แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมีแนวคิดว่าการเรียนรู้เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน จากที่ผู้เรียนใช้การสังเกตเป็นเครื่องมือของการรับรู้สิ่งเร้า แล้วพยายามแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ (Modeling) ซึ่งอาจเป็นสิ่งมีชีวิต สัญลักษณ์ ภาพหรือตัวอักษร จึงเป็นสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะแสดงออกมาเป็นการกระทำหรือไม่แสดงออกมาก็ได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกายและทักษะ

(2) กระบวนการเรียนรู้ นักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากการที่มีผู้เรียนรู้สังเกตรับรู้สิ่งเร้ามีการสร้างรหัสหรือสัญลักษณ์ไว้ในการจำ แล้วเรียกใช้ด้วยการแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ กระบวนการเรียนรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

- ก. ความเอาใจใส่ในการสังเกตเพื่อเลือกสิ่งเร้าหรือตัวแบบ
- ข. การจดจำด้วยการบันทึกสิ่งที่สังเกตจากตัวแบบไว้ในความจำระยะยาว
- ค. การแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกายและทักษะ
- ง. การสร้างแรงจูงใจของการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ โดยคาดหวังว่าการเลียนแบบจะนำมาซึ่งประโยชน์

(3) ปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้

- ก. ผู้เรียนจะต้องมีความเอาใจใส่ต่อการสังเกตหรือรับรู้ตัวแบบ
- ข. ผู้เรียนรู้ต้องบันทึกสิ่งที่สังเกตไว้ในความจำระยะยาว
- ค. ผู้เรียนรู้จะต้องมีโอกาสแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ
- ง. ผู้เรียนจะต้องรู้จักประเมินพฤติกรรมของตนเองด้วยเกณฑ์ที่ตนเองตั้งขึ้นหรือเกณฑ์มาตรฐานของผู้อื่น

2) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สุมนทา พรหมบุญ และคนอื่นๆ (2541, หน้า 8) สรุปว่าการเรียนรู้ให้ “รู้” นั้นเกิดขึ้นที่จิตใจหลักของการเรียนรู้ให้รู้ คือ การที่ผู้เรียนแต่ละคนเอาจิตใจเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ทำให้ตัวเองเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้สอนอยากจะให้รู้ ไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม

กลไกของการเรียนรู้ เริ่มต้นจากการรับข้อมูลจากสิ่งเร้าภายนอกและภายในร่างกายผ่านประสาทรับรู้อย่าง 5 อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เข้าสู่สมองและจิตที่ทุกข์หรือจิตที่สุขควบคู่ไปกับข้อมูลที่ได้รับเข้ามา จะประทับใจในความทรงจำได้รวดเร็วและทนนานกว่าข้อมูลอื่นเนื่องจากธรรมชาติของจิตมักจะจดจ่ออยู่กับการแสวงหาความสุข หรือหลีกเลี่ยงความทุกข์เสมอ ดังนั้นการทำให้จิตใจของผู้เรียนเข้าร่วมได้โดยง่ายที่สุด คือ การหาวิธีที่จะทำให้จิตสุขหรือทุกข์ไปพร้อมๆ กับสิ่งที่อยากจะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นั่นเอง การเรียนรู้แบบนี้เรียกว่า การเรียนรู้แบบมีสุข/ทุกข์เงื่อนไข เงื่อนไขคือการเสริมด้วยสุขหรือทุกข์แล้วแต่กรณี ถ้าจะให้มีการปฏิบัติในทางบวกต่อข้อมูลก็เสริมด้วยเงื่อนไขสุข แต่ถ้าจะให้มีการปฏิบัติในทางลบต่อข้อมูลนั้นก็เสริมด้วยเงื่อนไขทุกข์ การเรียนรู้ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการเรียนรู้ในวัยเด็กนั้นเป็นการเรียนรู้แบบนี้ ส่วนการเรียนรู้ที่ไม่ต้องอาศัยสุขหรือทุกข์เป็นเงื่อนไขนั้นเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน แต่จะเกิดจากจิตที่มีสติและปัญญาเป็นพื้นฐาน ผู้ที่มีจิตแบบนี้โดยสมบูรณ์ย่อมไม่ต้องอาศัยเทคนิคอะไรมากมายในการฝึกให้เกิดการเรียนรู้เพราะจิตของเขาพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่แล้ว

การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่การเป็น “คนเก่ง ดี มีสุข” นั้น ครูจำเป็นต้องเปลี่ยนองค์ประกอบต่างๆ ของระบบการสอนให้สอดคล้องกันทั้งระบบ โดยวิธีหนึ่งที่ได้ผลก็คือ ยุทธวิธี 4 ดาวซึ่งไม่ใช่ทางเลือก 4 ทางแต่ต้องมีทั้ง 4 อย่าง และเชื่อมโยงกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธวิธีที่ 2-4 จะสนับสนุนและส่งเสริมให้การสอนตามยุทธวิธีที่ 4 ได้ผลคืออย่างเต็มที่

ยุทธวิธี 4 ดาว ประกอบด้วย

ยุทธวิธีที่ 1 : วิธีการสอนแบบดาว 5 แฉก

ยุทธวิธีที่ 2 : การสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ยุทธวิธีที่ 3 : การแนะแนวและจิตวิทยา

ยุทธวิธีที่ 4 : การประเมินผล

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้

จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรารถนาของครู ผู้ปกครอง และสังคม

3) ปรัชญาการเรียนรู้โดยการนำตนเอง

นฤมล ดันธสุรเศรษฐ์ (2544, หน้า 41) ได้สรุปสาระสำคัญของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ว่า จากการค้นคว้าปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนของผู้ใหญ่ การศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัวของผู้ใหญ่และทฤษฎีพฤติกรรมที่พัฒนาตามวัยทำให้ได้ข้อสรุปการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ลักษณะหนึ่งคือการเรียนรู้โดยการนำตนเอง (Self - Directed Learning) ในเชิงปรัชญาการเรียนรู้เป็นปรัชญาประยุกต์มีพื้นฐานจากหลายๆ ปรัชญา คือ พื้นฐานจากปรัชญามนุษนิยม เนื่องจากการเรียนรู้ที่เน้นความเป็นปัจเจกบุคคลและการพัฒนาตนเอง มีพื้นฐานจากปรัชญาพัฒนาการนิยมเนื่องจากการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนและประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมีพื้นฐานจากปรัชญาพฤติกรรมนิยม เนื่องจากผู้เรียนเป็นผู้วางแผนการเรียนเองโดดเด่นที่วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของการเรียนรู้เป็นสำคัญ การเรียนรู้โดยการนำตนเองนี้เป็นการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจของนักคิดและนักการศึกษาผู้ใหญ่เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้ลักษณะนี้จะเปิดโลกทัศน์สำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ให้กว้างขึ้น ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ กระบวนการเรียนรู้ และท้ายที่สุดคือรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ของผู้ใหญ่ที่จะอยู่ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาอย่างมีความสุข การศึกษาเรื่องพัฒนาการของผู้ใหญ่เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนผู้ใหญ่เป็นอย่างยิ่ง นักการศึกษาผู้ใหญ่หลายท่านเน้นการจัดการเรียนรู้ที่พยายามให้ผู้เรียนเป็นผู้นำตนเองมากที่สุดเท่าที่ทำได้ เนื่องจากมีข้อสรุปเกี่ยวกับพัฒนาการของผู้ใหญ่ เมื่อคนเรามีวุฒิภาวะมากขึ้นเราจะพัฒนาไปสู่ความเป็นผู้นำตนเองมากขึ้น มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของมนุษย์ การเรียนรู้โดยการนำตนเอง เป็นกระบวนการที่บุคคลมีความคิดริเริ่มด้วยตนเองในการวินิจฉัยความต้องการในการเรียน กำหนดจุดมุ่งหมาย เลือกรูปวิธีการเรียน จนถึงการประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ ทั้งนี้ โดยได้รับหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็ตาม ซึ่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางจิตวิทยาและกระบวนการทางธรรมชาติ คือเมื่อยังเป็นเด็กจะต้องพึ่งพาคนอื่น ต้องการผู้ปกครองปกป้องเลี้ยงดู และตัดสินใจแทน เมื่อเติบโตมีพัฒนาการขึ้นก็ค่อยๆ พัฒนานตนเองไปสู่ความเป็นอิสระ เพิ่มความเป็นตัวของตัวเองและชี้นำตนเองได้มากขึ้น

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้

พรพิทย์ อุดมสินและคนอื่นๆ (2542, หน้า 84) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สรุปได้ดังนี้

(1) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

ก. ผู้เรียน หรือตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ได้แก่ วุฒิภาวะ และ ความพร้อม ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับระดับวุฒิภาวะของผู้เรียน นอกจาก วุฒิภาวะแล้ว ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนรู้ได้แก่ อายุ เพศ ประสบการณ์เดิม สมรรถวิสัย (Capacity) ความบกพร่องทางร่างกาย การจูงใจ สติปัญญา อารมณ์

ข. บทเรียน และตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน ได้แก่ ความยากง่าย ความจำเป็นสำหรับชีวิตของผู้เรียน ความหมายหรือประโยชน์ ความยาว ความสอดคล้อง หรือ ขัดแย้งกับความรู้เดิม

ค. วิธีเรียน วิธีสอน การเรียนรู้ต้องอาศัยเทคนิคที่ดีเหมาะสมกับ ผู้เรียนรู้

(2) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

ก. วัฒนธรรม ความรู้สมัยใหม่อาจมีความสอดคล้องหรือขัดแย้ง กับวัฒนธรรมของผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้ การประยุกต์หรือการไม่ยอมรับได้ทั้งสองทาง

ข. สังคม การสื่อสารคมนาคม ทำให้เกิดการกระจายข่าวสาร อย่างรวดเร็ว ทั้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

ค. เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้เรียน

ง. การเมือง นโยบายหรือกฎระเบียบจากภาครัฐ บางครั้งเป็น อุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว จนเกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด เป็นต้น

2.5 ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมหลายปัจจัยที่นักวิชาการ นักวิจัยหลายท่านได้เสนอไว้ ได้แก่

ชูเกียรติ ภัยลี (2536, หน้า 64) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม มี 3 ปัจจัย คือ

1) ปัจจัยส่วนบุคคล

2) ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ

3) ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536, หน้า 72) ได้เสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม 3 ประการ คือ

1) ปัจจัยของสิ่งจูงใจ

2) ปัจจัยโครงสร้างของโอกาส หรือช่องทางในการเข้าร่วม

3) ปัจจัยด้านอำนาจ

ทวี นาคบุตร (2545, หน้า 110) ได้กล่าวถึงอุปสรรคที่ทำให้คนจนไม่มีส่วนร่วม ไว้ว่า ประมาณ 20 ปีที่แล้ว หากมีการพูดถึงปัญหาของชาวบ้านก็จะมีการกล่าวถึงอยู่ 2-3 ปัญหา คือ โง่ (ไม่มีการศึกษาหรือระดับการศึกษาต่ำ) จน (สภาพทางเศรษฐกิจไม่ดี) เจ็บ (สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วยอยู่เสมอ) และจ้อง (ขาดอำนาจต่อรองมีชีวิตอยู่ภายใต้ความหวาดกลัว หรือไม่มีส่วนร่วม ในกิจการใดๆ)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2537, หน้า 56 อ้างถึงในทวี นาคบุตร, 2545, หน้า 111) สรุปว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคนไทย ได้แก่

1) ความศรัทธาและความเชื่อที่มีต่อบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่ตนเองเคารพหรือมียศ ตำแหน่งที่น่าเกรงใจ

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ต้องเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทั้งๆ ที่ไม่มีความเต็มใจ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ เสนอประเด็นในด้านจิตใจ ซึ่งหมายถึงว่าหากบุคคลพร้อมในทุกๆ ด้านแล้ว สิ่งที่ตัดสินใจคือ องค์ประกอบ 3 ประการที่เขาเสนอ อยากรู้ก็ดี เมื่อเราไม่ยอมรับ การถูกบังคับ หรือข่มขู่ในการมีส่วนร่วม ดังนั้นองค์ประกอบเดียวที่เหลืออยู่คือ ศรัทธาและความเชื่อเท่านั้นเอง

เสาวนีย์ เลวลัย (2545, หน้า 71) ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด คือ คำสำคัญซึ่งเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นคำกระตุ้นเตือนให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้หันกลับมาทบทวนตรวจสอบความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติของตน พร้อมทั้งตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และพันธกิจใหม่ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อสนับสนุน สร้างเสริม และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามความมุ่งหวังของสังคม

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญนอกจากครูแล้ว ยังมีผู้เกี่ยวข้องสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จหลายฝ่ายด้วยกันแม้แต่ผู้เรียนเองก็ต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจังด้วย

ประชาคมการเรียนรู้มีขอบข่ายครอบคลุมบุคลากรทุกฝ่ายทั้งในและนอกสถานศึกษา ภายในสถานศึกษา นอกจากครูและผู้บริหารยังมีบุคลากรที่สนับสนุนการเรียนการสอน คณะกรรมการการศึกษาของสถานศึกษา ขยายเครือข่ายสู่พ่อแม่ผู้ปกครอง ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สถาบันผลิตครู หน่วยงาน องค์กร และสถานประกอบการ รวมทั้งสื่อสารมวลชน ซึ่งล้วนแต่สามารถร่วมกันสร้างสรรค์การเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น

กิจกรรมต่างๆ ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเรียนรู้จะต้องมีบทบาทร่วมกัน ได้แก่

1) การสำรวจความต้องการ คือ สำรวจความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียนรู้ โดยการซักถาม สังเกต สัมภาษณ์ ฯลฯ เพื่อสร้าง/กระตุ้นความสนใจ สำรวจความสนใจและพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนรู้เป็นรายบุคคล

2) การกำหนดมาตรฐาน คือ การกำหนดเป้าหมายและมาตรฐานของการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัด ความสนใจและเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ

3) การวางแผนการเรียนรู้ คือ การวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

4) กิจกรรมการเรียนรู้ คือ วิธีการปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้จากการคิด วิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติจริง

5) การประเมินผล คือ ประเมินประสบการณ์ด้านต่างๆ ของการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยเน้นผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

6) การสรุปผลการเรียนรู้ คือ การนำผลจากการประเมินมาใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อบกพร่องจากการเรียนรู้ และกิจกรรมการเรียนการสอน

การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ช่วยให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจในคุณค่าของตน และนำคุณค่านั้นมาสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

จากปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ พอจะกล่าวได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ ได้แก่

1) ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ตำแหน่งทางสังคม รายได้ ระดับการศึกษา การรับข้อมูลข่าวสาร เจตคติต่อเจ้าหน้าที่ ฯลฯ

2) ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของภาครัฐ หรือเอกชน โครงสร้างของโอกาส การมีส่วนร่วม อำนาจบังคับ วัฒนธรรมของชุมชน ฯลฯ

เกษม วัฒนชัย (2543, หน้า 13) ได้สรุปปัจจัยในส่วนของผู้เรียนต่อการเรียนรู้ไว้โดยย่อว่า ขึ้นอยู่กับ

- 1) ความรู้ความสามารถของผู้เรียน
- 2) ประสบการณ์และความสำเร็จที่ผ่านมา
- 3) ความใส่ใจ และแรงบันดาลใจของผู้เรียน
- 4) ความพร้อมที่จะเรียนรู้ของผู้เรียน

ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่าปัจจัยใดที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ในกิจกรรม และการเรียนรู้ในแบบต่างๆ เช่น การสำรวจความต้องการของเกษตรกร การวางแผนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ฯลฯว่าจะอยู่ในระดับใด

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับแผนการพัฒนาโครงการ

กรมส่งเสริมการเกษตร (2535, หน้า 1) กล่าวว่า การจัดทำแผนโครงการเป็นกระบวนการในการวิเคราะห์ หรือวินิจฉัยสถานการณ์ของสภาพปัจจุบัน และมีการตัดสินใจสำหรับการกระทำหรือปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งในอนาคต เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ อย่างเป็นขั้นตอนตามทรัพยากรที่มีอยู่ การวางแผนมีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

Yehezkel Dror (1977, p 25 อ้างถึงในกรมส่งเสริมการเกษตร, 2535, หน้า 2) การวางแผน คือกระบวนการเกี่ยวกับการเตรียมการวินิจฉัย และตัดสินใจสำหรับการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในอนาคต เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้โดยวิธีการที่ดีที่สุด

กรีซ อัมโรจน์ (2527, หน้า 36 อ้างถึงในกรมส่งเสริมการเกษตร, 2535, หน้า 2) การวางแผนเป็นเทคนิคของการมองล่วงหน้าอย่างมีระเบียบ เป็นการพยากรณ์การปฏิบัติงานในอนาคตว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ทำเมื่อใด และที่ไหน เพื่อให้งานสำเร็จตามความประสงค์

บุญธรรม จิตต์อนันต์(2529, หน้า 18 อ้างถึงในกรมส่งเสริมการเกษตร, 2535, หน้า 3) ให้ความหมายว่า การวางแผนเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ว่าจะทำอะไรให้สำเร็จ และมีการกำหนดขั้นตอนวิธีการและรายละเอียดต่างๆ ที่จะดำเนินการเพื่อให้วัตถุประสงค์นั้นบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด

อรรถชัย บุรกรรมโกวิท (2544, หน้า 9) กล่าวว่า การวางแผน คือ การตัดสินใจในปัจจุบันเพื่อกำหนดจุดมุ่งหมาย แนวทางการดำเนินงานโครงการที่จะทำในอนาคต

กรมส่งเสริมการเกษตร (2535, หน้า 3) การวางแผนเป็นกระบวนการในการวินิจฉัย หรือวิเคราะห์สถานการณ์ การกำหนดวัตถุประสงค์ โดยมีการตัดสินใจกระทำหรือปฏิบัติตามวิธีการ และขั้นตอนที่ดีที่สุด เพื่อให้วัตถุประสงค์นั้นบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดสูงสุด

กระบวนการในการจัดทำแผนโครงการ จะก่อให้เกิดระดับของงานออกมาเป็นการวางแผน (Planning) แผน (Plan) แผนงาน/โครงการ (Program / Project) และกิจกรรม (Activity)

แผน เป็นถ้อยคำที่แสดงความหมายกว้างๆ ถึงผลลัพธ์ภายหลังจากการวางแผน แต่โดยทั่วไป คำว่าแผนมักจะแสดงถึงระดับหรือขนาดของการวางแผนนั้นๆ ว่าเป็นแผนในระดับสูง หรือแผนขนาดใหญ่ เช่นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาชนบท

แผนงาน มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า แผน เพียงแต่ระดับต่ำกว่า ซึ่งในแต่ละแผนประกอบด้วยหลายๆ แผนงาน

โครงการ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า แผน ต่างกันเพียงระดับโดยย่อกว่าแผนงาน หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า โครงการนั้นแตกย่อยมาจากแผนงาน

กิจกรรม เป็นการแตกย่อยลักษณะของโครงการออกเป็นส่วนๆ แต่ละส่วนคือ กิจกรรมนั่นเอง

สกนซ์ จรรย์วัฒนา (2544, หน้า 8) กล่าวว่า การวางแผนที่ดีต้องแสดงถึงภาระรายจ่ายที่เกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นผลจากการตัดสินใจในปัจจุบันเช่น ค่าใช้จ่ายการลงทุนและบุคลากร เป็นต้น

กรมส่งเสริมการเกษตร (2535, หน้า 8-9) กล่าวว่า ขั้นตอนในกระบวนการวางแผน มี 5 ขั้นตอนคือ การวิเคราะห์สถานการณ์ การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย การกำหนดแผนการปฏิบัติงาน และเสนอแผนโครงการ การปฏิบัติงานตามแผนงาน และการติดตามประเมินผล ซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ใหญ่ๆ คือ

1. ส่วนที่เป็นเรื่องของการกำหนดแผน ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนการวิเคราะห์ สถานการณ์ การกำหนดวัตถุประสงค์ และการทำแผนการปฏิบัติ

2. ส่วนที่เป็นการปฏิบัติงานและการติดตามประเมินผล

การวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่เป็นอยู่จริงว่าปัญหาต่างๆที่จะมีการแก้ไข นั้นมีสาเหตุจากอะไรบ้างหรือมีอะไรเป็นต้นเหตุและสามารถกำหนดแนวทางการแก้ไขได้ถูกต้อง

การกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมาย เพื่อแสดงถึงจุดมุ่งหมาย หรือเพื่อแสดงถึงความ ต้องการให้เกิด หรือมิให้เกิดอะไรขึ้น วัตถุประสงค์ของแผนโครงการ เป็นเครื่องชี้หรือเป็นเครื่องบอกทิศทางของแผนโครงการ ว่าต้องการจะทำอะไร เพื่อให้เกิดหรือป้องกันมิให้เหตุการณ์อะไร เกิดขึ้น ซึ่งจำเป็นสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ทำการวิเคราะห์ได้ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ดี

จะต้องตอบคำถามได้อย่างน้อย 2 ข้อ คือ เพื่อให้ได้อะไรเกิดขึ้น กับสิ่งที่ต้องการจะให้เกิดขึ้น ปริมาณเท่าใด

การกำหนดแผนการปฏิบัติงาน และเสนอแผนงานโครงการ เพื่อกำหนดกิจกรรม และวิธีการปฏิบัติ ผู้รับผิดชอบ และผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณค่าใช้จ่าย และวัสดุอุปกรณ์ ระยะเวลาดำเนินงาน และเพื่อการออกแบบการวิเคราะห์ผลประเมินและการทำเอกสารของแผนงานโครงการ

การปฏิบัติงานตามแผนงาน เพื่อให้แผนงานหรือโครงการบังเกิดผลโดยสามารถบรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ มีการปฏิบัติงานตามขั้นตอน และมีกำหนดระยะเวลาดำเนินงานที่แน่นอน ควรกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานในเนวตั้งและกำหนดระยะเวลาตามเนวนอนรวมทั้งควรมีการกำหนดผู้ปฏิบัติงานตามด้วยขั้นตอนการปฏิบัติงานต้องกำหนดรายกิจกรรม คือ ขั้นตอนเตรียมการ ขั้นตอนดำเนินงาน ขั้นตอนติดตามและประเมินผล และขั้นรายงานผล สำหรับขั้นตอนระยะเวลาดำเนินงาน ควรกำหนดเวลาของการปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอนการปฏิบัติงาน

การติดตามและประเมินผล เพื่อควบคุมและปรับปรุงวิธีการดำเนินงานในขณะที่กำลังปฏิบัติงาน วัดความสำเร็จหรือหาสาเหตุของการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายของแผนงานโครงการ และแนวทางแก้ไข การติดตามหมายถึง การดำเนินการเพื่อให้ทราบสถานการณ์ของโครงการให้รวดเร็วที่สุด การใช้ทรัพยากร การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ หรือการผลิตผลผลิตของโครงการ เพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงสถานการณ์ต่างๆ ของโครงการที่เป็นปัญหาได้ทันท่วงที และอาจต้องมีการปรับปรุงแผนให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริง การประเมินผล หมายถึง การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลของการนำแผน ไปปฏิบัติมาเปรียบเทียบกับการวางแผนหรือผลที่คาดว่าจะได้ตามที่กำหนดไว้เพียงใด เพื่อหาสาเหตุข้อบกพร่องในการนำไปแก้ไขปรับปรุงโครงการที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันในอนาคต

��ชรินฤทุม (2547, หน้า 41) กล่าวว่า การพัฒนาโครงการเกษตรให้ประสบผลสำเร็จ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. เกษตรกรต้องมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ ทำ และรับผิดชอบในทุกๆ เรื่อง ที่มาเกี่ยวข้องกับชีวิตและอนาคตของเกษตรกรเอง
2. ควรปรับองค์กรทางการเกษตรของรัฐให้ทำงานแบบบูรณาการเพื่อลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน และเป็นการส่งเสริมแนวคิดการให้บริการ ณ จุดเดียว
3. ควรปรับวิถีคิดและการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐจากการสั่งการเป็นการให้การสนับสนุน หรือจากผู้ดำเนินการ (ผู้เล่น-Player) มาเป็นที่ปรึกษา หรือผู้แนะนำ (ผู้สอน - Coaching)

4. ในการปรับโครงสร้างการผลิตการเกษตร การผลิตทางการเกษตร ควรปรับให้เหมาะสมกับศักยภาพของทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น

5. การวางแผนการผลิต ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบฐานข้อมูล และภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่มีอยู่

6. การกำหนดแผนหรือโครงการพัฒนาการเกษตร ต้องคิดหรือกำหนดขึ้นตอนโดยคนในชุมชน มิใช่เจ้าหน้าที่ของรัฐ

ซัซรี นฤทุม (2547, หน้า 35) กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึงการทำให้ดีขึ้นเจริญขึ้นซึ่งหมายถึง การทำให้จิตใจ สติปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น การพัฒนาการเกษตร สิ่งที่นักพัฒนาควรคำนึงถึง มีดังนี้

1. เกษตรกรทุกคนมีศักยภาพ หรือมีความสามารถของตนเองอยู่แล้ว นั่นคือเกษตรกรทุกคนสามารถพัฒนาให้ดีขึ้น

2. การพัฒนาทุกเรื่อง ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง นั่นคือตั้งอยู่บนความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมทั้งจำเป็นจะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดีพอสมควรเพื่อเตรียมรับหรือลดผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน

3. การพัฒนา ต้องตั้งอยู่บนรากฐานวัฒนธรรมของชุมชน ได้รับการยอมรับจากชุมชน/สังคม

4. การพัฒนา ต้องสร้างความเป็นธรรมให้กับคนในชุมชน มีความเท่าเทียมกันทั้งเกษตรกรรายย่อย และเกษตรกรรายใหญ่ เน้นการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชน

5. การพัฒนา ต้องมุ่งให้คนพึ่งพาตนเองให้ได้ โดยการให้องค์ความรู้ เสริมสร้างระเบียบวินัย กระบวนการกลุ่ม และ เน้นการปฏิรูปมนุษย์

6. การพัฒนา ต้องเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ลดการพัฒนาวัตถุ ควรหันมาเพิ่มการพัฒนาด้านจิตใจ การพึ่งพาตนเอง การช่วยเหลือและทำงานร่วมกัน

7. การพัฒนาไม่ใช่การสังคนสงเคราะห์ ลดการแจกสิ่งของที่ทำให้ผู้รับเกิดความอ่อนแอ หันมาแจกองค์ความรู้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น

8. การพัฒนา ต้องมาจากปัญหา หรือความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ดังนั้น การเรียนรู้ และทำความเข้าใจถึงปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของคนในพื้นที่และชุมชน จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการกำหนดโครงการพัฒนาการเกษตรที่มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2547, หน้า 142-143) กล่าวว่า การพัฒนาการเกษตร หมายถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไขตลอดจนการใช้วิทยาการในการนำแนวทางใหม่ และ

เหมาะสมมาใช้ในการใช้ที่ดิน แรงงานและทุน ดำเนินการให้เกิดการผลิตในรูปธุรกิจ เพื่อให้ได้ผลกำไรที่เกิดจากการดำเนินการนั้นๆ

ปัจจุบัน ได้มีการส่งเสริมให้มีการพัฒนาการเกษตรแบบครบวงจร ผู้เข้าร่วมโครงการเกษตรประกอบด้วยเกษตรกร หน่วยงานราชการและภาคเอกชน โดยการจัดทำแผนงานโครงการเกษตร มีความสำคัญเป็นอันดับแรกควบคู่การจัดทำแผนพัฒนาชนบท

กรมส่งเสริมการเกษตร (2546, หน้า 2) กล่าวว่าการพัฒนาการเกษตรได้ปรับกระบวนการทำงาน เน้นการพัฒนาคุณภาพคน และองค์กรภาคเกษตรด้วยการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของเกษตรกร การปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของชุมชน โดยการใช้กระบวนการทำแผนชุมชน เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมุ่งหวังเพื่อพัฒนาเกษตรกร ให้สามารถวิเคราะห์ วางแผนการบริหารจัดการภายในชุมชนของตนเอง สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงกับความต้องการของชุมชน และการวางแผนพัฒนาการเกษตรเป็นความสำคัญอย่างหนึ่ง ในการที่จะพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการนำไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรของชุมชน ในการกำหนดแผนพัฒนาโครงการเกษตร ใช้หลักแนวคิด คือ จะทำอะไร ใครทำ ทำที่ไหน ทำไร ต้องลงทุนอะไรบ้าง จะหาทุนจากไหน มีวิธีการบริหารจัดการอย่างไรและชุมชนจะได้ อะไร ผู้ที่ร่วมจัดทำแผนคือผู้ที่เกี่ยวข้องกับแผนโครงการนั้นๆ จากทุกหมู่บ้านมาร่วมกันคิดพัฒนาโครงการตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาเครือข่ายระดับตำบลตั้งแต่เริ่มแรก

สมชาย จันทเปรมจิตต์ (2542, หน้า 45 อ้างถึงในกรมส่งเสริมการเกษตร, 2544, หน้า 6) กล่าวว่า การส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางส่งเสริมการเกษตรที่เชื่อว่าเกษตรกรต่างมีภูมิปัญญา มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรระดับหนึ่ง ซึ่งสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นจากการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปผสมผสานกับสิ่งที่เกษตรกรปฏิบัติอยู่เดิมอย่างกลมกลืน โดยขึ้นอยู่กับความต้องการของเกษตรกร และเกษตรกรมีความกระตือรือร้นที่จะร่วมกันเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วยตนเองในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด โดยใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม การส่งเสริมการเกษตรตามกระบวนการนี้ เกษตรกรได้รับการพัฒนาโดยในบางกรณีเกษตรกรอาจไม่รู้ตัวว่ากำลังเรียนรู้หรือถูกสอน เกิดการยอมรับโดยไม่รู้ตัว ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนต่อเกษตรกรเอง แนวทางนี้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนโครงการพัฒนาการเกษตรที่ตรงกับปัญหา ความต้องการและได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง

ชัชรี นฤทุม (2547, หน้า 68) กล่าวว่าขั้นตอนในการจัดแผนพัฒนาโครงการเกษตรและโครงการพัฒนาการเกษตรประจำตำบล ต้องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จึงควรมีขั้นตอนและใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. การศึกษาแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ๗ ฉบับที่ 9
2. การสำรวจพื้นที่ ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐาน
3. การจัดเวทีรวบรวมและวิเคราะห์ปัญหาการเกษตร
4. การเก็บข้อมูลรายครัวเรือน
6. การแปลงปัญหา(สิ่งร้าย)เป็นวัตถุประสงค์(สิ่งดี)
7. การแปลงวัตถุประสงค์ให้เป็นชื่อโครงการพัฒนาการเกษตร
8. การจัดลำดับความสำคัญของชื่อโครงการ
9. กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายแต่ละโครงการ
10. กำหนดวิธีการดำเนินการและแผนปฏิบัติการ
11. การเขียนโครงการพัฒนาการเกษตร
12. การเขียนแผนพัฒนาการเกษตรประจำตำบล

กรมส่งเสริมการเกษตร (2535, หน้า 110) กล่าวถึงการวิเคราะห์โครงการด้านการเกษตรว่า แนวคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์ คือการเปรียบเทียบเงินลงทุนหรือค่าใช้จ่ายกับรายได้หรือผลตอบแทนเพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงความสามารถของโครงการที่จะก่อให้เกิดผลตอบแทนดังกล่าวได้ และขณะเดียวกันในการเปรียบเทียบเงินลงทุนกับผลประโยชน์นั้น สิ่งแรกที่จะต้องทำคือการจัดทำกระแสเงินสดที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ในการที่จะแสดงให้เห็นถึงผลตอบแทนและค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นตลอดช่วงอายุโครงการ การจัดทำกระแสเงินสด สิ่งที่ต้องจัดทำได้แก่

1. กำหนดรายการที่ต้องเป็นค่าใช้จ่ายหรือเงินลงทุน
2. กำหนดรายการที่เป็นรายได้หรือผลตอบแทนของโครงการ
3. การพิจารณาเลือกรูปแบบจำลองฟาร์ม
4. การจัดทำงบประมาณฟาร์ม

ชัชรี นฤทุม (2547, หน้า 59-60) กล่าวว่า รูปแบบการเขียนโครงการพัฒนาการเกษตรประกอบด้วย

1. ชื่อโครงการ
2. ผู้รับผิดชอบ
3. หลักการและเหตุผล
4. วัตถุประสงค์
5. เป้าหมาย
6. พื้นที่ดำเนินการ
7. ระยะเวลา

8. แผนการดำเนินงาน
9. วิธีการดำเนินงาน
10. งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และแผนการใช้จ่ายเงิน
11. ผลตอบแทนโครงการ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ผลผลิตหรือผลตอบแทนโดยตรง(Out Put) ผลผลิตผลตอบแทนโดยอ้อม(Out Come) และผลกระทบ (Effect or Impact)

2.7 รูปแบบการประเมินโครงการ

เขาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี (2542, หน้า 301-319) การดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ในประเทศไทยทั้งจากภาครัฐและเอกชนมีอยู่ไม่น้อยทั้งโครงการขนาดเล็กในระดับท้องถิ่นจนกระทั่งโครงการขนาดใหญ่ในระดับชาติ หรือระดับนานาชาติที่ต้องใช้งบประมาณสูง และเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา จึงได้มีการดำเนินโครงการที่มุ่งจะพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาติเป็นจำนวนมาก ทำให้โครงการประเภทต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการบริการสังคมทั้งหลาย ในการที่จะดำเนินโครงการให้บรรลุผลสำเร็จนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยกลไกที่เหมาะสม กลไกที่สำคัญประการหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือ เทคนิควิธีและรูปแบบของการประเมินโครงการที่มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับสภาพทางสังคมไทยเป็นอย่างดี

ถึงแม้ว่าการประเมินโครงการอาจจะเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ในวงการต่าง ๆ ของสังคมไทย แต่ก็ได้มีการพัฒนาและวิวัฒนาการมาตามลำดับในยุคแรกๆ ของสังคมไทยการประเมินโครงการมักจะกระทำภายในขอบเขตและแนวคิดที่จำกัด คือ มักจะให้ความสนใจต่อการส่งมอบงานหรือวัสดุอุปกรณ์ที่มองเห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าที่จะสนใจในเรื่องของผู้ได้รับประโยชน์ หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการนั้น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบัน การประเมินโครงการในประเทศไทยได้ขยายขอบเขตและแนวคิดที่กว้างขวาง ซึ่งเพิ่มความซับซ้อนและความละเอียดอ่อนมากกว่าเดิมเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการประเมินโครงการในยุคปัจจุบันของสังคมไทย จึงต้องยึดถือหลักการและรูปแบบของการประเมินที่สร้างสรรค์ทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพของสังคมไทยในยุคเทคโนโลยีข่าวสารที่ไร้พรมแดนได้เป็นอย่างดีด้วยพอสรุปได้ ดังนี้

2.7.1 ในการประเมินโครงการจะต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะและบริบทด้านสถานะแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

เพื่อที่จะได้เลือกรูปแบบการประเมินที่เหมาะสม และให้ได้ผลการประเมินซึ่งเป็นที่ยอมรับจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย อันจะนำไปสู่การพัฒนาและสร้างสรรค์โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ประเทศไทยเรามีปัจจัยพื้นฐานทางสถานะแวดล้อมบางประการที่แตกต่าง

ไปจากสังคมตะวันตก ดังนั้น รูปแบบการประเมินโครงการตามแนวคิดของสังคมตะวันตก จึงอาจจะไม่เหมาะกับสังคมไทยเท่าที่ควรในยุคปัจจุบัน

2.7.2 แบบจำลองการประเมิน “CPO” พัฒนามาจากแนวคิดที่สำคัญ 4 ประการคือ

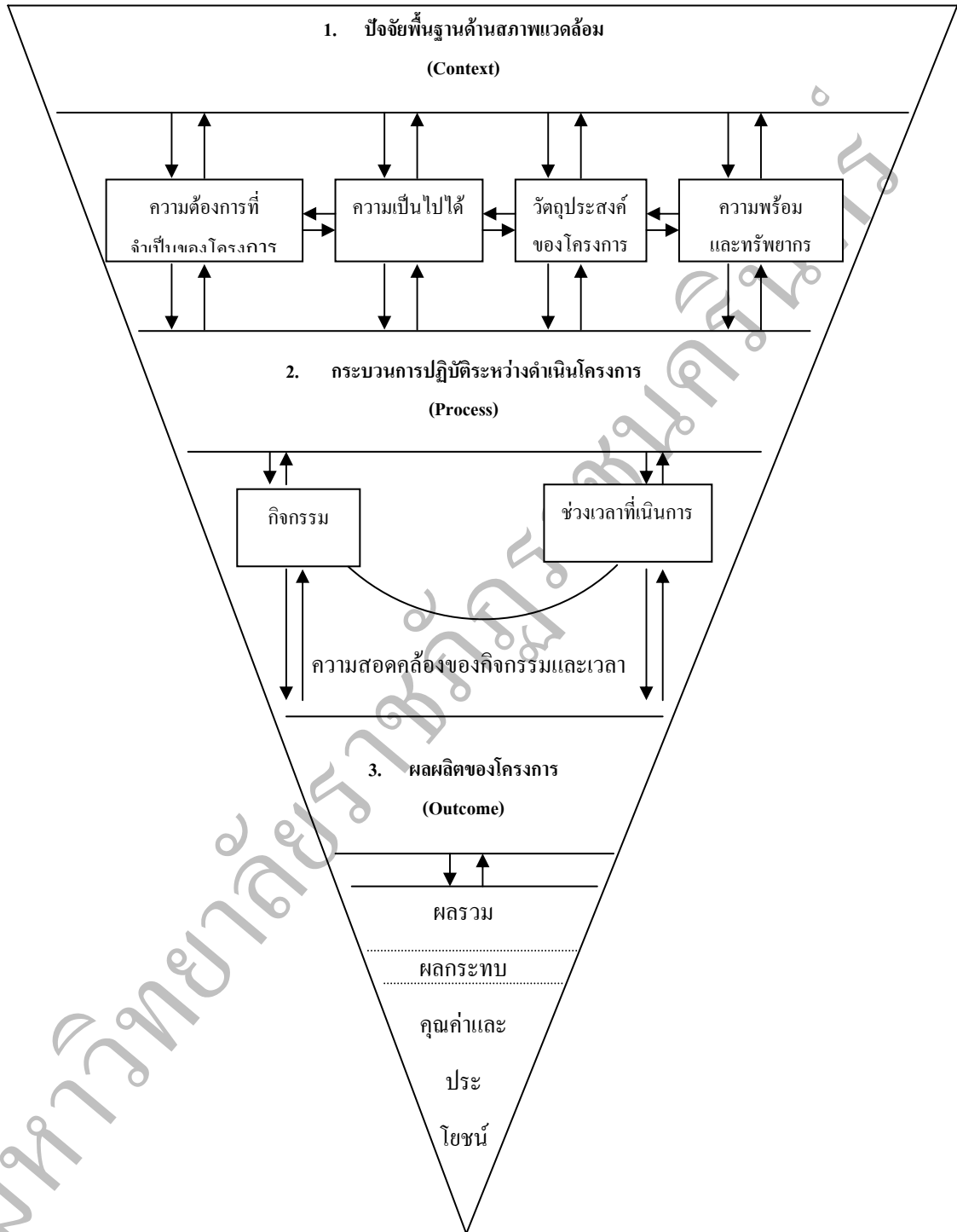
- 1) แนวคิดเกี่ยวกับการเจรจาต่อรอง
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการให้ความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้ผลการประเมินเป็นที่ยอมรับและนำไปใช้ประโยชน์ได้เป็นอย่างดี
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินที่เป็นระบบและตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมที่ดี
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินที่สอดคล้องกับบริบทซึ่งเป็นสถานะแวดล้อมของโครงการ

2.7.3 การประเมินโครงการตามแบบจำลอง “CPO” ประกอบด้วย 3 ส่วนใหญ่ ๆ ที่เกี่ยวข้องและต่อเนื่องกันตามลำดับ คือ

- 1) ปัจจัยพื้นฐานด้านสถานะแวดล้อมของโครงการ (Context) พิจารณาจากความต้องการที่จำเป็นของโครงการ ความเป็นไปได้ของโครงการ การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งความพร้อมและทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของโครงการ
- 2) กระบวนการปฏิบัติระหว่างดำเนินโครงการ (Process) พิจารณาจากผลสอดคล้องของกิจกรรมและช่วงเวลาที่ดำเนินการ
- 3) ผลผลิตของโครงการ (Outcome) พิจารณาจากผลผลิตทั้งหมดที่เกิดจากโครงการอันได้แก่
  - (1) ผลรวม
  - (2) ผลกระทบ
  - (3) คุณค่าและประโยชน์

2.7.4 แบบจำลองการประเมิน “CPO” เป็นรูปแบบการประเมินที่เป็นระบบอย่างครบวงจรและต่อเนื่อง สามารถให้สารสนเทศที่เป็นประโยชน์ได้ในทุกขั้นตอน ทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีโอกาสต่อรองกันทั้งทางตรงและทางอ้อม อันจะทำให้ได้ผลการประเมินที่มีคุณค่าและมีนัยแห่งการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย ดังภาพ 3

ภาพ 3 แบบจำลองการประเมิน “CPO”

(ที่มา : เขาวดี ราชย์กุล วิบูลย์ศรี, 2542, หน้า 301 - 319)

หมายเหตุ : สัญลักษณ์ที่ใช้มีดังนี้

1. .... หมายถึง เส้นแบ่งระหว่างองค์ประกอบ ซึ่งแยกกันไม่เด็ดขาด
2. $\longleftrightarrow$ หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างแต่ละองค์ประกอบในลักษณะของการสื่อสารแบบสองทางอย่างครบวงจร
3. C หมายถึง Context
4. P หมายถึง Process
5. O หมายถึง Outcome

จากรูปแบบหรือแบบจำลองข้างต้น จะเห็นได้ว่า การประเมินโครงการ ประกอบไปด้วย ส่วนสำคัญ 3 ส่วนใหญ่ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องตามลำดับคือ

- 1) ปัจจัยพื้นฐานด้านสภาวะแวดล้อมของโครงการ (Context)
- 2) กระบวนการปฏิบัติระหว่างดำเนินโครงการ (Process)
- 3) ผลผลิตของโครงการ (Outcome)

เพื่อให้เข้าใจมากขึ้น จะขอกล่าวถึงองค์ประกอบแต่ละส่วนพอสังเขปดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยพื้นฐานด้านสภาวะแวดล้อมของโครงการ ปัจจัยทางด้านนี้หมายถึง “บริบท” ต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการทั้งหมด เช่น ปัจจัยทางการเมือง ทางสังคม ทางวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยทางกายภาพ และทางด้านจิตใจ เป็นต้น การประเมินในส่วนนี้ เป็นการประเมินสภาวะแวดล้อมหรือ “บริบท” ต่างๆ ของโครงการนั้นๆ ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร โดยพิจารณาถึง

- (1) ความต้องการของโครงการ (Need Assessment) เพื่อให้ทราบถึงความจำเป็น หรือความต้องการของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อโครงการ
- (2) ความเป็นไปได้ของโครงการ (Feasibility) เพื่อให้ทราบถึงโอกาสในการจัดทำโครงการ
- (3) การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อระบุถึงสิ่งที่ต้องการจะให้เกิดขึ้นจากโครงการ
- (4) ความพร้อมและทรัพยากรในด้านต่าง ๆ เช่น เงินทุนหรืองบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร เป็นต้น

2) กระบวนการปฏิบัติระหว่างดำเนินโครงการ คำว่า “กระบวนการ” หมายถึง ขั้นตอนหรือกรรมวิธีที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับก่อนหลังอย่างเป็นระบบและครบวงจรในระหว่างดำเนินโครงการ กระบวนการดังกล่าวอาจจะแตกต่างกันไปตามเป้าหมายในเชิงปรัชญาของ

แต่ละโครงการ สำหรับการประเมินโครงการโดยทั่วไปมีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณาเป็นพิเศษ คือความสอดคล้องของกิจกรรมและช่วงเวลา โดยพิจารณาถึง

(1) กิจกรรม (Activity) เพื่อให้ทราบว่า กิจกรรมนั้น ๆ มีความสอดคล้องหรือตรงกับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ และมีการจัดลำดับที่เหมาะสมต่อเนื่องกันมากน้อยเพียงใด

(2) ช่วงเวลา (Timing) เพื่อให้ทราบว่า ช่วงเวลาที่จะดำเนินโครงการทางด้านกิจกรรมนั้น ๆ มีความเหมาะสมเพียงไร มีข้อจำกัดประการใด และเวลาที่กำหนดไว้นั้นสามารถจะปรับเปลี่ยนไปจากเดิมได้ตามความจำเป็นหรือไม่ และเพราะเหตุใด

3) ผลผลิตของโครงการ คำว่า “ผลผลิต” นั้น นักประเมินบางท่านใช้คำว่า “ผลิตผล” ซึ่งหมายถึง ผลที่ได้รับจากการกระทำใด ๆ แต่บางท่านใช้คำว่า “ผลลัพธ์” ซึ่งหมายถึง ผลงานหรือสิ่งที่ปรากฏออกมาภายหลัง ดังนั้น คำว่า “ผลผลิตของโครงการ” จึงหมายถึง ผลงานหรือผลที่ได้รับจากการกระทำกิจกรรมใด ๆ ของโครงการ โดยสามารถแบ่งผลงานดังกล่าวเป็น 3 ประเภทคือ

(1) ผลรวม (Overall) เพื่อให้ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นทั้งหมดจากกิจกรรมของโครงการ ทั้งโดยตรงและทางอ้อม

(2) ผลกระทบ (Impact) เพื่อให้ทราบถึงผลที่ตามมาจากการดำเนินโครงการนั้น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งจากที่คาดหวังไว้และมีได้คาดหวังไว้ด้วย

(3) คุณค่าหรือประโยชน์ (Utility) เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าหรือความสำคัญของผลที่ได้จากการประเมิน ทั้งนี้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจหรือเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมต่อไป

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยรวบรวมได้ ดังนี้ สมใจ เข้มเจริญ (2531, หน้า 69) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาตำบลสระเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ปัจจัยส่วนตัว เช่น อายุ ระดับการศึกษา

บัวพันธ์ พรรคพิง และคนอื่นๆ (2539, หน้า 84-91) ศึกษาการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมกรเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาหรือเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมในการพัฒนาของชาวบ้านในเขต ตำบลวังม้า อำเภอลาดยาว

จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ชาวบ้านโดยทั่วไปจะเข้าร่วมเพียงบางขั้นตอน เพราะมีความรู้สึกว่าเป็นความรับผิดชอบของทางราชการ ส่วนในกรณีการเข้าร่วมในโครงการของชาวบ้านนั้น พบว่าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับบุคคลจำนวนน้อย รวมทั้งถูกจำกัดด้วยปัจจัยสนับสนุนด้านอื่น ๆ เช่น งบประมาณ และระยะเวลา เป็นต้น

พรรณี ธรรมโชติ (2532, หน้า 7) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยบ่งชี้การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในหมู่บ้านนิคม ตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา พบว่า ปัจจัยด้านทัศนคติของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุด สามารถชี้้นำการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่ม

แนว โสคติพันธ์ (2543, หน้า 89) พบว่า ประชาชนในชนบทเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา ที่มีความรู้ ในเรื่องการพัฒนาชุมชนมาก มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการพัฒนาชุมชนน้อย

ณรงค์ ทองใบ (2537, หน้า 34) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน พบว่าทัศนคติที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนมีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

ปรารมภ์ ยามะวิมุติ (2541, หน้า 23) ศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตร สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า รายได้สูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผล เจตคติสูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมตัดสินใจและร่วมรับประโยชน์ เจตคติต่อเจ้าพนักงานเคหกิจเกษตรมีผลต่อการมีส่วนร่วมปฏิบัติและรับผลประโยชน์ ส่วนอายุ รายได้ จำนวนปีที่ศึกษาในโรงเรียน ความรู้ด้านการแปรรูป ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ว่าง

สันติภาพ วรรณเพิ่มพูล (2543, หน้า 12) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎรบ้านโสภโฆม ในกรณีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาสสามหลั่น จังหวัดสระบุรี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เพศ อายุของหัวหน้าครอบครัว และการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทางสังคมของสมาชิกในครัวเรือน ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนพื้นที่ถือครองในครัวเรือน อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้ของครัวเรือน ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่แต่อย่างใด

ชำนาญ พูลพิงา (2543, หน้า 26) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเทือกเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ระยะเวลา

ในการตั้งถิ่นฐาน การได้รับข่าวสาร และขนาดพื้นที่ถือครอง ส่วนปัจจัยอื่น ได้แก่ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ของหัวหน้าครอบครัว การเป็นสมาชิกกลุ่ม จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพรอง ไม่มีส่วนสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้วข้างต้นพบว่า ผลการศึกษามีทั้งที่สอดคล้องกับ ทฤษฎี ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา เจตคติ ความรู้ เจตคติต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและไม่ สอดคล้องกับทฤษฎี ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ การเป็นสมาชิกกลุ่มแตกต่างกัน ไปตามสภาพแวดล้อมและกิจกรรมการเกษตร แต่ปัจจัยด้านเจตคติ เป็นปัจจัยที่พบว่าไม่ว่าจะ ศึกษาการมีส่วนร่วมกิจกรรมใด เจตคติที่ดีหรืออยู่ในระดับสูงของประชากร จะมีผลต่อการมีส่วนร่วม ทุกครั้ง

ในด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ของชุมชน นั้น รวบรวมได้ดังนี้ เอกวิทย์ ฌ ถกลาง (2540, หน้า 12-14) ศึกษาวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน ไทย พบว่า ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านจนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญา ได้แก่

1. การลองผิดลองถูก เช่น การหาอาหาร การรักษาพยาบาล เป็นต้น
2. การลงมือกระทำจริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช เป็นต้น
3. การถ่ายทอดความรู้ โดยการบอกเล่า เช่น เพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย เป็นต้น โดยการสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ นิทาน เป็นต้น
4. พิธีกรรม เป็นการเรียนรู้ในเชิงจิตวิทยา เน้นจิตสำนึกของผู้มีส่วนร่วม
5. ศาสนา เช่น หลักธรรมคำสอน พิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น
6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้
7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เช่น สร้างรูปบูชา การทรงเจ้าเข้าผี เป็นต้น
8. ครูพักลักจำ

ปาน กิมปี (2540, หน้า 8-9) ศึกษาความเป็นไปได้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน พบว่า ปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่

1. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบาย การพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองของชุมชน และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก
2. ปัจจัยภายในของชุมชน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำ ชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มการจัดกิจกรรมศึกษานอกโรงเรียน ในรูปแบบและวิธีที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสาน เชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย

งานวิจัยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชนไทย ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาต่อในส่วนของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ของเกษตรกรไทย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกร สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามขั้นตอนของการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ร่วมรับรู้ ร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผล โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งได้มีการศึกษาไว้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมได้แก่ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม เจตคติ การศึกษา และการเปิดรับข่าวสาร ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และที่เป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐ การสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำชุมชน และเครือข่าย แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมในโครงการ หรือการพัฒนาต่าง ๆ ยังไม่พบการศึกษาเจาะลึกถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรที่จัดขึ้นสำหรับเกษตรกร ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาโครงการเกษตรเพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร โดยเน้นไปที่การเรียนรู้การเกษตรเรื่องการปลูกผักปลอดสารพิษ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สร้างความมั่นคงของภาคเกษตรที่เป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของไทย